HIÇ VE *NE... NE...* ÜZERINE

Olumsuzluk, bütün dillerinin ortak ulamlarından birisidir; bağımsız ya da bağımlı biçimbirimlerle dile getirilebildiği gibi, anlamları gereği olumsuzluk anlatan sözcüklerle de anlatılabilir:

1) Demokrat Parti döneminden bu yana gelen hükümetlerin politikası tutarlı değil.
2) Demokrat Parti döneminden bu yana gelen hükümetlerin politikası tutarsız.
3) İrticacı vakıf ve dernekler, demokrasideki eksikl¡k ve boşluklardan yararlanmaktadır.

Olumsuzluk biçimbirimleri, üretilen içeriğin geçersiz olduğunu açıklamaya yarar, Böylece kullanılan göstergelerin iletişimdeki yerini üstdilsel açıdan (metainfomativ) belirlemiş olurlar. Olumsuzluk göstergelerinin varlık (Sein) düzleminde gönderimleri yoktur. Bu yüzden konudil (0bjektsprache) değil, üstdil (Metasprache) düzlemine dahildirler (Bkz, Köller 1988: 209). Bu çalışmanm amacı, Türkçedeki "hiç" biçimbiriminin olun"ısuzluk anlatip anlatmadığınm saptanmasından yola çıkılarak,

4) "... fena haber getirenleri hiç kimse sevmez" (Sophokles 1993:9)

gibi bir tümcede ikil bir olumsuzluk olup olmadığının belirlenmesi; ikil olumsuzluğun doğal diller için normal bir anlatım biçimi olup olmadığın ortaya konulması ve buna koşut olarak "ne... ne ... + olumsuz eylem" biçimindeki tümcelerin Türkçeye uygunluğunun araştırılmasıdır.

Ergin (1988) ve Banguoğlu (1986), "hiç"i hiç anmamış; Ediskun (1985) ise "'hiç" ve "hiçbirisi"nden olumsuzluğu pekiştiren belirteçler olarak sözetmektedir. Öncelikle "hiçbirisi"nin belirteç değil, adıl olduğunu belirtmek istiyorum; "hiç" ise bir nicelik belirteci olup anlam pekiştirici bir öğedir:

5) "Hiç kimse ... derslere türbanlı giren öğretmenlere ses çıkartmıyor" (Cumhuriyet, 12.3.1998)
6) Kimse derslere türbanlı giren öğretmenlere ses çıkartamıyor.

Bu tümceden "hiç" atıldığında, önemli bir· anlamsal değişim olmamaktadır. Zaten "kimse" anlamı olumsuz olan belirtisiz bir adıldır·; önüne getirilen nicelik belirtecinin yalnızca pekiştirici bir işlevi vardır.

Anlamı olumsuz "kimse"yi olumsuzluk bildirmeyen bir özneyle değiştirelim:

7) Hikmet, (Mesut ve Onur) derslere türbanlı giren öğretmenlere ses çıkartamıyor.

Burada dikkat çeken bir şey var; "kimse"nin olumsuzluk anlatmasına karşın, onun yerine olumlu tekil ya da çoğul bir özne koyduk ve eyleme dokunmadık, yani olumsuz eylemi olumsuz bıraktık. Buna karşın eylemin ya da tümcenin olumsuzluk boyutunda bir değişim olmadı. Şimdi kişinin usuna şu soru geliyor: Tamam, "hiç" olumsuzluğu pekiştiren bir belirteçtir. Peki "kimse" tekbaşına olumsuzluk anlatıyor mu, anlatmıyor mu? Anlatıyorsa, neden buna karşın yüklem de olumsuz yapılıyor ve "olumsuz özne (adıl) + olumsuz yüklem" biçiminde, klasik mantığa göre olumluluk bildirmesi gereken ikil bir· olumsuzluk (Doppelnegation) yapılıyor?

8) Hiç kimse gelmeyecek
9) Keiner/niemand wird kommen)
10) Nobody will come

Gördüğümüz gibi Alm. "niemand/keiner", İng. "nobody" bir tümcede kullanıldıkları zaman, sözkonusu tümcenin eylemi olumsuz olmaz; tersi durumda, klasik mantığa göre iki olumsuz bir olumlu edeceği için, edimsel açıdan zaten kabul edilemeyecek

11) Keiner wird nicht kommen (1) gibi iki olumsuzluk içeren tümceler
12)Herkes gelecek

tümcesininkine yakın bir anlam taşıyacaktır. Bundan şu sonucu çıkarmak olanaklıdır: "(Hiç) kimse", içerdiği olumsuz gizilgüce karşın, Almanca ya da İngilizce benzerlerinden ayrı olarak, eylemi olumsuz yapma özelliğine sahip değildir.

13) Kimse gelecek
gibi bir tümcede "kimse" ile "olmaz, yok, geçersiz" var-sayılan bir eylemin gerçekleşeceği biçiminde dil mantığı ve anlam açısından tutarsız bir bildirim sözkonusu olduğundan, "kimse + olumlu eylem" birlikteliği uyuşmaz, yanlıştır. Ancak "kimse" tür adı düzleminden alınıp özel ad (takma ad, soyadı vb.) olarak düşünüldüğünde 13) gibi bir tümce doğru olur ve buradaki "Kimse", "Deniz" gibi, "Ali" gibi adlarlayerdeğiştirebilir.

Bu durumda, 4) ve 8) gibi tümcelerdeki olumsuzluğun ikil olumsuzluk olmadığını, "kimse"nin de bir bakıma "hiç" gibi anlam pekiştirici özellik taşıyan olumsuz bir adıl olduğunu savlamak olanaklıdır.

Şimdi "ne... ne.·." parçalı bağlacını ^10010^011111. Banguoğlu (1986: 395) bu bağlacın adını anıyor yalnızca; kullanımıyla ilgili ne bir açıklama, ne de bir örnek vermekte. Ergin (1988: 334) konuya kısaca değinmekte; karşılaştırma sözkonusu olduğunda "hiç biri" anlamına gelen "ne... ne..."nin kullanılabileceğini, eylemin ise genellikle olumlu olduğunu, ancak olumsuz da olabileceğini belirtmektedir. Hepçilingirler (1998: 106) haklı olarak "... ne... ne ... bağlacı biraz belalı" diyoı\ Gencan (1979: 457) hem olumlu hem de olumsuz eylemli "ne... ne..."leı·e örnekler vermekte, ancak sonuç ve öğüt olarak "Ne ... ne'lerin anagörevi olumsuzluktur; ... bulundukları tümcelerin yüklemleri olumlu olmalıdır·" demektedir. Deny (1941: 643-644) ne'nin keşiklenişli bir olumsuzluk bağlacı olduğunu ve iki olumsuz tümceyi keşiklemeye yaradığını belirtmektedir. A.U. Elöve ise, çevirdiği bu kiıabta "ne ... ne..." ile ilgili olaı·ak, aşağıda değineceğimiz ayrıntılı bilgileri vermektedir.

Dil yanlışlarıyla ilgili kitaplarda, "ne... ne.,." bağlacını içeren tümcelerde yüklemin olumlu olması gerektiği belirttilmekte ve aşağıdaki örnekler yanlış diye nitelenmektedir:

14) "Ne daha önce ne daha sonra böyle bir suç işlemedim" (Hepçilingirler l998: l06)

15) "Ne Roma'da gezdiğim Coliseum, ne ünlü Pompei ... bana eski coşku ve heyecanı vermedi" (Yalçın 1998: 24).

16) "Ne BM ültimatomu ne de dış tepkiler Sırp saldırılarını durdurmaya yetmiyor" (Özerkan 1997:74) · '·

Oysa bu konu böyle kolayca geçiştirilebilecek bir konu değildir. Özellikle konuşma dilinde bu bağlacın - "hiç kimse, hiç birisi" gibi kesin bir olumsuzluk anlatmasına karşın - olumsuz eylemle kullanıldığı sık sık görülmektedir ve bu tür kullanımları yanlış nitelemesiyle kısa yoldan kestirip atmak doğru olmasa gerekir. Bu tümce yapılarının bazı edimsel nedenlerinin olabileceği düşünülmelidir.

Ediskun'un aktardığına göre (1985: 315) Ebüzziya Tevfik "ne... ne.·." bağlacı içeren bir tümcede eylemin - Farsçadaki kullanımına uygun olarak - olumsuz yapılamayacağını savunmaktadır. Hatta Gencan'ın (1979: 457) belirttiğine göre E· Tevfik, eskiden beri çok tartışılan bu konuyla ilgili bir de "Ne" adlı bir kitap yazmıştır. Ahmet Mithat Efendi buna zıt örnekler vermiş; F.Rıfkı Atay, Recaizade Ekrem, Muallim Naci, 14. Cahit Yalçın ise (a.g.y.) eylemi olumsuz yapıp yapmamanın bir zevk işi olduğunu belirtmişlerdir. Oysa Ediskun'un kitabında bu konuya ayrılan 8 sayfanın dayandırıldığı A.U, Elöve'ye göre (s· 311-318) "ne·.· ne.·." bağlacının kullanımında eylemin olumlu ya da olumsuz olmasında seçimlik durumlar vardır, ancak eylemin zorunlu olarak olumlu ya da zorunlu olarak olumsuz olmasını gerektiren tümce tipleri de yok değildir. Buna göre

A) Eylemi isteğe bağlı olarak olumlu ya da olumsuz olabilen tümceler

"Cümlede tekrarlı "ne"lerin keşiklediği hadlerden sonuncusu ile ardınca gelen fiil arasında ne bir kelime veya söz, ne de sesle bir duraklama bulunmayarak bunlar birbirinden ayrılıp uzaklaşmamış olursa, fiil isteğe göre olumlu ya da olumsuz bırakılabilir" (Ediskun l985: 314):

17) "Ne anayasal ne de toplumsal baskı sağlanmamıştır" (Cumhuriyet, 12.3.1998, s.3)

18) Tansu ne İngilizceyi ne de Türkçeyi çok iyi biliyor

Bu örneklerdeki olumsuz eylem olumlu, olumlu eylem de olumsuz yapılabilir ve tümcenin düzanlamında bir değişiklik olmaz; yalnızca pekiştirmenin sözkonusu olduğu söylenebilir.

B) Eylemi olumlu olması gereken tümceler
a) Yinelenen "ne"lerin bağladığı ögelerden sonra gelen ulaç öznel bir durumu anlatıyorsa, tümcenin asıl eylemi olumsuz olduğuna göre ulaç olumlu olur:
19) Ne çocuğa ne annesine acıyıp (acıyaı·ak) onlaı·ı içeri almadılar. Ancak bize göre ulaçta da seçimlik bir durum sözkonusudur.
b) Yinelenen "ne"lerin bağladığı ögelerden sonra gelen eylem sorulu ise, olumlu bırakılır:
20) Ne öğretim elemanları ne de öğrenciler yeni düzenlemelerin bir yararını görecekler mi?
Doğal olarak bu tümcenin eylemi, "görmeyecekler" yüklemine sahip bir tümceye karşılık sorulan "... görmeyecekler mi?" biçimini de alabilir; ancak bürüne bağlı olarak tümce şaşkınlık, karşıçıkış, kuşku gibi yananlamlar kazanır.
c) Yinelenen "ne"ler aynı ya da ayrı yargıyı bildiren bağımsız tümcelerin başında bulunarak onları birbirine bağlıyorsa, eylem olumlu bırakılır:
21) Ben bu şehirde ne oturuyor(um), ne de çalışıyorum
Ancak
22) Sen bu şehirde hem oturmuyor(sun), hem de çalışmıyorsun gibi olumsuz bir tümceye olumlu yanıt olarak
23) Ben bu şehirde ne oturmuyorum, ne de çalışmıyorum
tümcesi olanaklıdır, Burada "ne... ne.·." bağlacının içerdiği olumsuzluk üstdilsel bir işlev kazanarak, olumsuz eylemi olumsuzlaştırıyor; klasik mantıkta olduğu gibi burada iki olumsuzluk bir olumluluk yapmakta ve tümcemiz düzanlamsal açıdan yaklaşık olarak şu tümcenin eşdeğeridir:
24) Ben bu şehirde hem oturuyorum, hem de çalışıyorum
c)Eksiltili tümcelerde eksiltilen öğe eylem ise, eylem olumlu olur
25) "Ah zavallı ben, ne insanların yanında kalıyorum, ne ruhların ... Ne dirilerle yoldaşım, ne de ölülerle ..." (Sophokles 1993; 26).
C) Eylemi olumsuz olan tüuıceler
a) Yinelenen "ne"!erin bağladığı ögelerden sonuncusu ile eylem arasında bir söz ya da bir sözcük bulunur ise ve böylece bunlar birbirinden az çok uzaklaşmış olursa, eylem olumsuz kalır:
26) 0 işe ne senin, ne onun, mümkün değil aklımız ermez.
27) Kardeşim ne makarnayı, ne de pilavı pek sevmez
Bizce burada eylemin olumsuz olması Ediskun'un belirttiğinin tersine yalnız sözdizimsel değil, anlamsal neden]ere de dayanmaktadır, Nicelik belirteci olan "pek", eylemlerin önünde durduğunda anlam yoğunluğunu zayıflatıcı bir rol oynar, yani eyleme görece bir olumsuzluk yükler. "Pek" yerine "çok" belirtecini kullandığımızda:
28) Kardeşim ne makarnayı, ne de pilavı çok sevmez
29) Kardeşim ne makarnayı, ne de pilavı çok sever
olumlu eylemin de olanaklı olduğunu görürüz, Bunun nedeni, "pek"in tersine, "çok"un anlamı pekiştirici bir işlevinin olmasıdır. Öyleyse bu bağlacın kullanımında yalnız biçimsel etmenlerden yola çıkmamak ve içeriksel boyuttu da gözönünde bulundurmak gerekir..
b) Devrik tümcelerde eylem olumlu olamaz:
30) Ben sevmem ne haksızlığı, ne ikiyüzlülüğü, ne yalanı
c) "Ne·.· ne.·."nin eylemi koşullu ise, eylem olumlu olmaz:
31) Ne Sevgi, ne Onur bu konuyu açmasalardı, ...
Bu örneklerden anlaşıldığı üzere, bu bağlaç bir tümceyi tekbaşına olumsuzlaştırma gücüne sahiptir; "ne... ne... + olumlu eylem" yapısının yeğlenmesine karşın, "ne ... ne ... + olumsuz eylem" biçimindeki tümcelerin de olanaklı olması, bir yandan Türkçenin ilginç bir özelliği olsa gerektir- Çünkü Türkçe, pekiştirmeyi seven bir dildir; bu pekiştirmeyi özellikle sıfatlarda görürüz (sapsarı, kıpkırmızı, sımsıcak). Buna benzer bir pekiştirmeyi "ne... ne... + olumsuz

eylem" yapısındaki tümcelerde de varsayabiliriz. Bu tür pekiştirmelerin nedenlerini belki daha derin ve geniş bir boyuta, kültür düzlemine oturtmak olanaklıdır. Sıcakkanlı ve heyecanlı bir toplum olarak jestlerden, mimiklerden, yüksek sesle konuşmaktan, olayları abartarak anlatmaktan, karşımızdakini inandırmak için gerekli gereksiz yemin etmekten çok hoşlanırız. Aslında mutlak doğru olmadığını bildiğimiz bir şeyin kesin doğru ya da kesin yanlış olduğuna önce kendimizi koşullandırıp inandırırız, sonra da başkalarını inandırmaya çalışırız. Çeşitli alışverişlerde geçen diyalogları ya da semt pazarlarında konu$ulan pazarcı dilini kafamızda canlandırdığımızda bunun ayırdına daha kolay varırız. Öyleyse bu bağlamda da dil -kültür arasında bir bağlantı kurulup, yukarıda örneklerini gördüğümüz ikil olumsuzluğun - az da olsa - kültürel nedenlere dayandırılabileceğini savlayabiliriz. Diğer yandan iki olumsuzluğun bir olumlu oluşturmak yerine pekiştirme işlevi görmesinin dilsel nedenleri de oldukça ilginçtir. İkil olumsuzlukta gizli olan iki olumsuzluk eylemi (Negationsakte)vardır; birisi konu tasarımının (Sachvorstellung), diğeri ise eylem tasarımının (Handlungsvorstellung) olumsuzluğu. 4) ya da 17) gibi tümcelerdeki ikil olumsuzluğu oluşturan iki olumsuzluk eylemi birbirinden bağımsızmış gibi algılanır ve gerçeklik tasarımında (Realitaetsvorstellung) böyle kullanılır. İki olumsuzluk birbirinden bağımsız biçiminde değerlendirilince - ki üstdilsel olarak bir olumsuzluk diğeriyle ilişkilendirilmek zorunda değildir - birinci olumsuzluk ikinci olumsuzluğu olumlu yapmaz, yalnızca onu pekiştirir (Bkz· Köller 1988: 152). Adı geçen yerde ikil olumsuzluğun çocuk dilinde, yeterince geliş(tirile)memiş dillerde ve kırma dillerde (Kreolsprache) yaygın olduğu belirtilmektedir.

NOT

(1) Bu tüı- yanlıç tümceleı·, Tíiı·kçenin etkisinde kalmarak 0111:51111-11^111-110^^1-. Bunun tersi aktaruiì yanlışlıklaı·mm Tüı·kçe öğı·enen Almanlarca yapıldığı ve "Sie haı nıir niemals
geholfen" tümcesinin eşdeğerlisi olduğu varsayımıyla "0 bana hiçbir zaman yaı·dım etti" gibi kullanımlara ^^81^11111115111".

KAYNAKÇA Banguoğlu, Tahsin: Türkçenin 0^111011. Tíirk Dil Kuı·umu Yaymları, N0: 528. Ankara 1986.

Deny, Jean: Türk Dili Grameri (0smanlı 1011^^)1^0^. A· U, Elöve)· Maarif Matbaası· îstanbul 1941.

Ediskun, Hayd;ır: Tíirk Dilbilgisi. Remzi Kitabevi, Istanhul 1985.

Ergin, Muharrem: Tuı'k Dil Bilgisi· Bayı-ak 8^^1111^1^111/0^^111111. (17. Baskı)· îstanbul 1988.

Gencan, Tahiı· Nejat: 011^11^1^1. (IV, B;ısım) TDK Yaym]aı-ı: 418. Ankara 1979.

Helbig, Gerhard/Ricken, Helga: Die N0^^11011. VEB Veı·lag ^112^^10^^00110.1^^2.1^. 1975.

Hepçilingirleı·, Feyza: Tüı·kçe "011". (5. ^^.^1111). Remzi KitabevL îstanbul 1998.

Kölleı·, Wilhelm: Philosophie der 01^1111111.1^^. Vom Sinn gı·ammati.schen Wissens· J.B· Metzlersche ^01-1^^^^^0-1111^110111111^. Stiitlgaı·l 1988.

Özerkan, Şengül A.: Tüı·kçe'yi Nasıl Kullanıyoruz? Maı·tı ¥^^111^11-1. İstanL>Lil 1997.

Sophokles: Antigone (Çev, Sabahaltin A\[). Ki.illiii· R;ıkaiìlığı ¥^^1111^1-1. Ankaı·a 1993.

Yalçm, Şiar: Doğru ^111-^^-0. Metis ¥^^111^11-1. Istanbul 1998.

OKUYUCUNUN DİKKATİNE : Bu yazı tarayıcıdan geçirildiği için okunamayan ya da yanlış okunan sözcükler vardır. Ayrıca bazı yazıların yalnız özetleri ya da bir bölümü verilebilmiştir.

Çalışmalarımın nerede ve ne zaman yayınlandığı, yayın listesinden öğrenilebilir.